

Párizsra zoomolni

A látható, a totalizált és a láthatatlan város

LATOUR, Bruno
Sosem voltunk
modernnek
Osiris, 1999

„A három kis
dinoszaurusz avagy
a szociológus
rémálma”
Szociológiai Figyelő,
1997. 5.

Egy városban minden láthatatlan marad, minde-
nekelőtt a város egésze. Azt lehet erre monda-
ni, hogy ma már rendelkezünk olyan műholdas
térképekkel, amelyek lehetővé teszik, hogy ké-
nyelmesen rázoomoljunk bármilyen magasság-
ra, és az Île-de-France-ról néhány klikkeléssel
eljuthassunk annak a háznak a tetejére, ahol la-
kunk. Tehát a Google Earth vagy az Institut gé-
ographique national esetében nyugodtan beszél-
hetünk valamiféle „panoptikumról”, mert onnan
nézve valóban „átfoghatjuk” az „egész” várost, és
közben bármikor alászállhatunk a város legki-
sebb részletéhez.

De nem, nem „foghatunk át” semmit, nem lá-
tunk semmit, nem „szállhatunk alá bármikor”: El-
ismerem, az illúzió erős. Nagy élvezet hullámvas-
utat játszani úgy, hogy az egésztől alászállunk a
részekig, majd megint vissza, föl a magasba, amíg
el nem fog a rosszullét – de ha elhisszük, hogy
mindent látunk, jócskán mellétráfalunk. Olyan
ez, mintha egy rögbis videójátékot összetévesz-
ténénk egy valódi rögbimeccsel. Egyébként ezek a
műholdfelvételek datálva vannak, nem „valós ide-
jűek”. Amit látnak, az a városuk, a városnegyedük,
a házuk, amilyen pár hónappal vagy néhány évvel
korábban volt, mindenesetre egy másik évszak-
ban, egy másik megvilágításban, a legvalószínű-
lenebb – és a legkevésbé informatív – látószög-
ből. Különböző is, mit érdekel minket a háztető, elvé-
gre se kéményszerők, se antennaszerelek nem va-
gyunk. A képek aktualizálása túl nagy időközök-
ben történik ahhoz, hogy az ember átadhatná
magát annak az illúzióknak, hogy mindent élőben
lát – nem is beszélve a pixelekről, amelyek rö-
gön barnás kockákat adnak ki, mihelyt a járt utat
elhagyjuk.

Milyen volna az a kép Párizsról, amely olyan
gyorsan frissülne, hogy az ember a „valós időben”
és mindenekelett a valódi térben találja magát?

Hogy a tér képét aktualizáljuk és valamivel
valószínűbbá tegyük, nem térképhez kell folya-
modnunk, bármekkora legyen is a pixelek száma,
hanem oligo-optikákhoz. Ezzel a neologizmussal
azokra a keskeny ablakokra utalok, amelyek lehe-
tővé teszik, hogy bizonyos számú szűk közvetítés
révén kapcsolatba kerüljünk azoknak (az emberi
és nem emberi) lényeknek néhány vonásával, akik
együtt alkotják a várost.

A rendőrkapitányság egyik alkalmazottja nézi
azokat a videofelvételeket, amelyeket Párizs fon-
tos csomópontjain elhelyezett kamerák készítet-
tek. Mit lát? Nagyon sokat, és nagyon keveset –
innen a szó „olig(o)-optikum”: a videokamerák
csak néhány aspektusát ragadják meg annak, ami
a csomóponton történik, és csak azt, ami a

rendőrségi alkalmazottnak lehetővé teszi, hogy ri-
assza a kollégáit a helyszínen – ha sikerül elérnie
őket rádiótelefonon, s ha hajlandók engedelmessé
kedni a felszólításának.

Egy másik példa: felütjük a párizsi szaknévsort
tartalmazó Sárga Oldalakat, hogy egy vízvezeték-
szerelőt keressünk. Találunk is egyet, de közben
szinte semmit sem látunk, csak oldalakat és hir-
detéseket. És mégis a kezünkben tartjuk Párizs
„összes” kisiparosát és szakmáját. A térkép nem
különbözik a telefonkönyvtől: csak éppen a he-
lyek listáját szélességi és hosszúsági fokokban adja
meg, míg a Sárga Oldalak a neveket és foglalko-
zásokat szedi betűrendbe. Senki nem tévesztené
össze a Sárga Oldalak vastkos köteteit magával Pá-
rizszal. Miért kevernénk hát össze Párizs térképét
Párizs területével?

A zoomolás illúziójában a folytonosság érzete
a leginkább megtévesztő. Mivel az informatikai
gépezet a pixeleket olyan könnyen elrendezi min-
den lépték szerint, és az információkat olyan egy-
szerűen össze tudja kapcsolni egymással (végül is
mindig csak 0-k és 1-esek őrződnek meg elektro-
mos töltésként a szilícium-lemezekken), úgy tűnik,
mintha töretlen és folytonos volna az átmenet az
egyes nézetek között. És mégsem lehet könnyen
kapcsolatot teremteni, átmenetet találni aközött,
amit a rendőrségi alkalmazott lát a párizsi rend-
őrprefektúra ellenőrző képernyőin, és aközött,
amit Önök látnak a telefonkönyv oldalain, amikor
ujjukkal a vízszelőlőjük nevére böknék. Ezt a két
oligo-optikát semmiképpen sem szabad ugyanab-
ban a térben összekapcsolni egymással, mintha
csak különböző nézőpontokból pillantanánk rá
ugyanarra a totalításra. Nem függenek össze. Ösz-
szeegyeztethetetlenek. Még akkor is, ha a Google-
nak sikerül időközben egymásra kopírozni – a digi-
tális adatbázisban elrendezett összes információ
új sajátosságait ügyesen kihasználva – a vízszere-
lőnk címét és azt az icicipi pixelcsoportot, amely a
műhelyének a helyét jelzi – az égből nézve.

Igen, igaz, a digitalizálás valóban megengedi,
hogy bizonyos hidakat építsünk korábban egy-
mástól elválasztott oligo-optikák közé, de ebből
még nem áll össze egy panoptikum. Ha egy kép-
erőn egyszerre láthatjuk a vízszelőlőnk nevét
és az utcája képét, attól még nem kerülünk abba
a helyzetbe, ahonnan isten szeme pillanthat a vi-
lágra – annál is kevésbé, mivel ezzel csak a figyel-
münket és a pénztárcánkat fordítottuk egy új há-
lózatra, a Google-cég továbbterjeszkedésére, amely
csengő fillérekkel fizeteti meg a vízszelőlő cégé-
vel a mi kis klikkelésünket. A legtökéletesebb pa-
noptikum, a legtöbb funkciót ellátni képes szoft-
ver sem több mint egy peep-show.

A turista elmegy, Párizs marad

Abszurdnak tűnhet, hogy a valóságos teret térké-
pen, képernyőn, telefonkönyvben akarjuk keresni,
mert Párizs csak a realitás, az élmény csatornáit
– a barangolás, séta, csatangolás – révén mutat-
ja meg magát. A Szajna-parti fények városának a
terét valójában csak a gyalogló tudja igazán meg-
ragadni, miközben kirakatokat nézeget, egy kávé-
ház teraszán a kávéját issza, a bolhapiacra turkál,
egy metrókijáratnál röplapokat osztogat, a bulvá-
rokon kokettál. Végül is csak a szubjektív, szemé-
lyes, individuális látásmód volna objektív, és a tér-
képek, ellenőrzőtermek, névsorok és a sárga ol-
dalak látásmódja nem képes többet kínálni merő
absztrakciónál a város teréről és életéről. Nincs
hiány olyan írókban, szociológusokban, pszicho-
lógusokban, városépítészekben, akik azt állítják,
hogy a várost a maga konkrétságában csak az in-
dividuum képes megragadni, aki a város kínálta
keretekben mozog.

Pedig semmi sem elvontabb egy ilyen látó-
szögnél, semmi sem kevésbé realista – ha eltekin-
tünk az illuzórikus zoomtól, amely a lépték foly-
tonos változtatásával minden átmenet nélkül visz
át az európai kontinensről a place Beaubourg-ig.
Mert végül is egy város nem lehet az a környe-
zet, amelyben az egyén mozog, egyszerűen azért
nem, mert ez a környezet maga is csak *nyomokból*
áll, amelyeket *más egyének bagytak hátra*, akik
maguk is ott mozogtak, vagy akik még mindig *ott*
vannak. Aki a sétáló, a flanőr, a gyalogló látószögét
résziesíti előnyben, megfosztja magát attól, hogy
megértse azt, ami a városban folyó élet szempont-
jából olyan különleges – elvágja magát azoktól
a csatornáktól, amelyek éppenséggel azt tennék
lehetővé, hogy ne válassza külön a keretet és azt,
aki ezen belül mozog. A tér csak akkor válik való-
ságossá, ha sikerül ezeket a csatornákat követni.

Mondhatjuk például, hogy egy turista csak át-
utazik Párizson, és épp ez választja el a látogatót
attól a kerettől, amelyet meglátogat: ő elmegy, Pá-
rizs marad. A flanőr alakja nagyon is elvágja a hát-
térrel. Pedig itt csak egy mesterséges látószög
van szó, amely épp olyan mesterséges, amilyen
a zoom. Először is azért, mert a turista általában
csoporttal érkezik, vagyis egy olyan turisztikai inf-
rastruktúra részeként, amelyhez még sok minden
más is hozzátartozik: a Bateaux-Mouches, a pári-
zsi idegenforgalmi hivatal, a hivatásos tolmácsok
irodájai, a buszsofőrök meg az a fejtörő, hogy hol
is parkolják le azokat a nagy bádogbehemókat.
És arról az infrastruktúra-mennyiségről se feled-
kezzünk meg, amit létre kellett hozni ahhoz, hogy
Párizsban gyalogolni lehessen. Ebből a szempont-
ból mindannyian „mozgáskorlátozottak” vagyunk.

A turisztikai infrastruktúra viszont maga is olyan sokrétűen formálta át a várost, hogy a látogató már nem olyasvalaki, aki kívül áll a rögzült kereten, és ne volna rá semmiféle befolyása. „Keret” és „látogató” – két különböző, de egymással mégis tökéletesen felcserélhető megnevezés. A végső mérleg megvonásánál a mi turistánk esetleg csak néhány dollárt hoz, de e nélkül az infrastruktúra nélkül egyáltalán nem volnának turisták, és Párizs egy alvó vidéki kisváros lenne, távol „a turista útvonalaktól”. És akkor még nem is beszéltem az épület-felújításokról, amelyeknek semmi más céljuk nem volt, mint hogy szemet gyönyörködtetőbbé tegyék a várost a látogatónak, sem a taxisoknak tartott (amúgy hatástalan) szenszibilizációs kampányokról, hogy legyenek „barátságosabbak a külföldi látogatókkal”, vagy a filmet elárasztó rengeteg kliséről, amelyek nyomán a turisták elkerülhetetlenül elkészítik a maguk ugyanilyen felvételeit a place du Tertre-ről vagy a Notre-Dame-ről.

Látjuk tehát, hogy ha valaki a látogató szubjektív és individuális nézőpontjának akarna igazságot szolgáltatni, figyelmen kívül hagyva azt az infrastruktúrát, amelyben ő mozog, még illuzórikusabb verziót adna a városról, mint az, aki Párizs térképét azonosnak tekinti a valódi területével. A látogató és a meglátogatott keret között csak annyi a különbség, mint a Párizs folyamatos létrehozásában közreműködő n+1-edik résztvevő és azok közt, akik előtte jártak ezeken az útvonalakon, amelyeket ő most könnyedén bejárhat. Van tehát egy olyan pálya – elismerem, nagyon keskeny –, amely lehetővé teszi, hogy egyenértékűnek tekintsük a „keretet” és azt, aki ezen a kereten belül helyezkedik el. Ez a keret ő maga, mivel az infrastruktúra fennmaradása részben annak a pénznek a függvénye, amelyet ő, a látogató otthagy, részben azé a jó benyomásé, amelyet megőrzött a látogatásáról; és fordítva: a látogató része ennek a keretnek, mert az élettörténete a jövőben magába foglalja azt is, hogy „megjárta Párizst”, és Párizst éppen az ilyen látogató „teszi” (még ha csak egy nagyon kicsi részében is), aki működésbe hozza a Beaubourg automata bejáratát, aki a maga krémkávájával ott szerepel a Café de Flore pénztárgépében stb. Elég egy kis furfang ahhoz, hogy az egyiket átalakítsuk a másikba.

De ez az infrastruktúra maga a társadalom, mondhatják erre, ez az, amiben a turistát el kell helyezni, „szituálni” kell, nehogy elhiggyük, hogy ő „valóban” egy mindenről leválasztható individuum. Amikor azt a vágyát követi, hogy megnézze Párizst, csak az utazásszervező irodák reklámkampányaira, a turizmus globalizálódásáért felelős vállalkozások érdekeire válaszol. Ugyanúgy, ahogy a földrajzban is van egy olyan zoom, amely lehetővé teszi számunkra, hogy magától a földgolyótól folyamatosan eljussunk a place Beaubourg-ra, és ahogy a szociológiában is lehetne egy olyan zoom, amellyel a nagybetűs kapitalizmustól eljuthatnánk ahhoz a szegény kínai turistához, aki a place du Tertre egyik sarkán egy piktorral örökíteti meg magát. Párizs így „Európában” és a „nagybetűs kapitalizmusban” helyezkedne el, hiszen minden hely azonosítható a szélességi és hosszúsági fokokkal, minden egyén pedig az érdekek és a szenvedélyek egy bizonyos metszéspontjával.

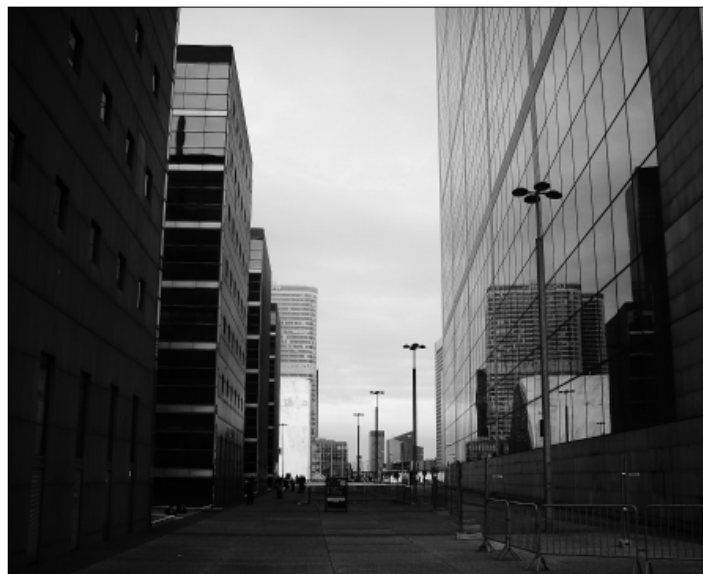
Csak hogy amíg a földrajzi zoomnál még megvan a valóságosság látszata, a szociológiai zoomnál már ez sincs meg. Az előbbi, ezt tegyük hozzá, ugyanannak az adatbanknak a megjelenítési eljárása, amely a pixeleket a kép kívánt mérete szerint osztja el – ez egyszerűen csak felbontás kérdése. A másik, a szociológiai zoomhoz még ennyi forrás sem áll rendelkezésre. Amint otthagynom az egyéni turistát, hogy átlépjek oda, amiben ő „benne van”, ahol elhelyezkedik, már nem tudom, hogy miről beszélek, és beérem egy legyintéssel, amivel azt mondom: „Ez az egész nem véletlenül van így, hatalmas érdekek állnak mögötte.” Ezzel a határozott mondatlall, amelyet egy bárpult mellett jelentek ki, miközben a hallgatóságom egyetértő arckifejezéssel bólogat hozzá, úgy érzem, elmondtam mindent... A társadalom képei erősen hasonlítanak a középkori geográfia T alakú térképeire: körös-körül egy óceán, amelyről semmit sem tudni, legfeljebb annyit, hogy hatalmas és igen veszedelmes, mert szörnyek lakják. A „társadalom egészéről” nem tudunk mit mondani, legfeljebb annyit, hogy kör alakú és mindent átfog, és lehetővé teszi, hogy minden ellentmondást nem tűrően lezárjuk a vitát.

Ha tényleg meg akarnánk tudni, mi Párizs „társadalmilag”, egészen másként kéne elindulnunk: a totalizáló vállalkozásoknál el kellene érünk, hogy azt tegyék, amit mi az imént a térképekkel

csináltunk: a panoptikum illúziója helyett az oligo-optikumok útjára kéne áterelnünk őket.

„Párizs elviselhetetlenné vált”; „A városvezetés azt csinálja, ami éppen eszébe jut”; „A környező településeket is Párizs önkormányzata alá kéne rendelni”; „A rendőrség jobban tenné, ha inkább a külvárosokba menne ki”; „A kutyatulajdonosokat szigorúbban meg kéne bírságnálni”; „Már nem maradt terem az amatőrzenészek számára” – csupa olyan kijelentés, amely közzsajon forog: a köznapi emberektől a médiáig, a médiától a házmesterekig, a házmesterektől a lakóig, a lakóktól a petícióig, a petícióktól a hivatalokig, a hivataloktól a rendeletekig, a rendeletektől a közigazgatási bíróságokig... Képesek vagyunk az ilyen kijelentések tömkelegét követni? Valamelyest igen: blogokban, újságokban, kávéházakban, éttermekben, parkokban, SMS-ekben. Feltételezem, hogy a polgármesternek vannak informátorai, ahogy a rendőrprefektúráknak megvannak a maguk videói, a titkoszolgálatoknak meg a besúgói. Híresztelések és egymással össze nem függő szóbeszédtek tömege, amelyek körforgásából, egyik pontról a másikra haladásából áll össze Párizs, éppoly biztosan, mint a városi autópályán araszoló autók vagy a metró használó utasok milliőiből. Bár a tömegközlekedésben gyakoriak a sztrájkok, ezek a szájról szájra „közlekedő” kijelentések (amelyeket gyűlö kijelentéseknek hívok) sohasem sztrájkolnak, szerencsére... Különben Párizs tényleg eltűnne.

Egyes kijelentések „totalizálják” Párizst, amikor olyan megfogalmazások tárgyává teszik, mint hogy „Párizs szeretne szabadon lélegezni”; „Párizs köszönti Önt”; „Párizs ellenáll” – de ezek a totalizáló kifejezések is csak individualizáló kifejezéseként terjednek, mint azé a kislányé, aki a homokozóban azt súgja: „Mama, unatkozom”. Egy kijelentés cirkulálását feljegyezni teljesen más tehát, mint eldönteni, hogy a kijelentés totalizál-e vagy individualizál. Az allegorikus Párizs-szobor, még ha „egész Párizst” reprezentálja is, csak egy útkereszteződésben helyezkedik el, és nem foglal el „több helyet”, mint Balzac szobra a boulevard Raspailon, vagy a köztársaság szobra a hasonló névű téren. Ahogy a térkép nem maga a térbeli terület, csak ott helyezkedik el, hogy a térben való előbbre jutást bizonyos esetekben gyorsítsa vagy könnyítse; ahogy a telefonkönyv sem „egész Párizs”,

de nagyon is a város része, hiszen a segítségével könnyen megtaláljuk a címeket; és ahogy a totalizáló formulák is, amelyek Párizst „egésznek” vesszük, Párizsban keringenek, és hozzáteszik, mondhatjuk így is, a maguk totalizálási részét. Még a legglobálisabb panorámához is tartozik egy cím, és még ha tudományos és kvantifikált változatot képvisel is, ha tényleg „az egészet” látjuk benne, akkor is csak egy sötétszoba.

Párizs egésze, mintha egy darabokra vágott kép volna, amit csak össze kell rakni

Miért olyan fontos a Párizst totalizáló „nézeteket” ilyen makacsul „lokalizálni”? Mert ez levegő és levegővétel kérdése, azaz, ahogy Peter Sloterdijk mondaná, súlyos politikai kérdés. A zoom illúziójában – a földrajzban és a szociológiában egyaránt – ugyanis az a mérgező, hogy belélegezhetetlené teszi a városi életet. Nincs már több hely, mert mindent elfoglal a folytonos átjárás a különböző léptékek között, amelyek az egésztől a részek felé és a részekről az egész felé tartanak, minden közvetítő út nélkül. Minden telítve van. Az ember fuldoklik. Tudományos nyelven a mereológia problémájáról van szó: a részeknek az egészhez való viszonya a politika privilégiuma. Sem a földrajznak,

sem a szociológiának nem dolga, hogy ezt a viszonyt nagy sietve leegyszerűsítse azzal, hogy felteveli: a probléma már meg is van oldva, a totalitást megismertük – mintha Párizs egy darabokra vágott kép volna, amit csak össze kell rakni. Ha a részek és az egész viszonyát puzzle-ként fogjuk fel, az maga a politika tagadása.

Hogy a politika újjászülessen, hogy Párizsban megint szabadon lehessen lélegezni, ahhoz a városnak láthatatlannak kell maradnia, abban az értelemben, hogy sem a részek, sem a különböző totalitások, amelyekbe a részek illeszkednek, ne legyenek előre szabályozva.

Ebből a szempontból nincs fullasztóbb, mint a Google Earth a maga követelőzésével, hogy zoomoljunk, miközben nem teremti meg a folyamatosságot; nincs reakciósbab, mint a bevett beszédmódok arról, hogy a globális kapitalizmustól folyamatosan eljuthatunk a Maubert piac standjaiig, miközben persze érintjük a frissen informatizált párizsi tőzsdén az alkuszok termékét. Megint csak Sloterdijkkel szólva: a politika nem forradalom, hanem világossá tétel, azaz azoknak a mesterséges elemeknek a szétbontása, amelyekről nem tudtuk, hogy függünk tőlük, ha élni akarunk. Más szóval a politika légkondicionálás kérdése, annak

a fokozatos tudomásul vétele, hogy olyan kevésbé természetes falak közt élünk együtt, mintha üveg házban élnénk, és a falak érzékeny mechanizmusai csak lassacskán válnak világossá előttünk. Aki azt hiszi, hogy a politika magától értetődik, mert valamiféle közjőval foglalkozik, amelynek előre tudja a formáját és a jóságát, az nem bünt, az politikai hibát követ el.

Én a plazma kifejezést használom arra a „térre” – bár ez nem tér –, amelyen a különféle totalizálások és partícipációk nyugszanak – bár ez nem nyugalom –, arra várva, hogy szétbontsák és újra összerakják őket. Az elnevezés absztraktnak tűnhet, de ez azért van, mert minden megszokott metaforát a zoom határoz meg, ami azt a hitet kelti, mintha tudnánk, miről beszélünk, amikor azt mondjuk, hogy van folyamatos út a részek és az egész között. Függesszük fel a zoomolást, sokszorozzuk meg a kapcsolatokat Párizs különböző nézetei között, anélkül hogy túl gyorsan összemérhetővé tennénk őket, mérjük meg a minden oligo-optika természetéből adódó láthatatlanságát (ezek mindegyike jól, de nagyon keveset lát), azonosítsuk be azokat a helyeket, ahol Párizsról „mint egészről” beszélnek (a polgármester irodája, a rendőrprefektúra főhadiszállása, a vízművek ellenőrzőterme, a prefektúra épülete a boulevard Mouton-on stb.), és tegyük fel magunknak a kérdést, hogyan tudjuk úgy elhelyezni ezeket a membra disjunctákat, hogy nem vagyunk hajlandók azonnal egy „természetes” keretre, egy „társadalomra” vagy persze „beszédmódokra” vonatkoztatni őket.

Szóval ez a képi háttér volna – a plazma. Ez teszi lehetővé, hogy felmérjük Párizsra vonatkozó nemtudásunk roppant kiterjedését. De ami még fontosabb: ez teszi lehetővé, hogy esélyt adjunk a politikának, amikor számára tartjuk fenn az összerakás feladatát, úgy, hogy közben nem azonosítjuk sem a természettel, sem a társadalommal, és azt sem engedjük, hogy egyszerűen szóhasználati kérdést csináljanak belőle.

Néhány évtizede engedni kezdtünk a kísértésnek, hogy a politika helyébe a vezetést tegyük, a demokrácia gyakorlatát pedig a rettenetes „hatalomgyakorlás” szóval helyettesítsük. Most már jobban értjük, miért. A „jó irányítás” és a „jó hatalomgyakorlás” arra törekszik, hogy a részeknek az egészhez való viszonyát minél harmonikusabban és hatékonyabban szabályozza. Mindkettő szereti a zoomolást. A dolgokat először felülről látják, aztán középről, aztán alulról. Náluk minden összekapcsolódik, egymásba épül, tökéletesen illeszkedik. Minden orosz baba vita nélkül beilleszthető egy nagyobbba, és magába foglal kisebb babákat, anélkül hogy egymásba kéne erőltetnünk őket. Ez a látható Párizs. Ez a közigazgatott Párizs. Most nyissanak ki minden babát, merítsék bele őket a plazmába, és hagyják, hogy mindegyikről kiderüljön, nagyobb vagy kisebb a többinél, úgy, hogy nem rendezték el őket előre, és nem nyitnak vitát a részek és az egész bonyolult viszonyáról. Ez a láthatatlan Párizs. Ez a politikai Párizs. Ez az a Párizs, amely összerakásra vár.

KARÁDI ÉVA FORDÍTÁSA

